

RIJEČI SU DJELA: ČINOVI U GOVORNIM ČINOVIMA

Palašić, Nikolina

Source / Izvornik: **FLUMINENSIA : časopis za filološka istraživanja, 2016, 27, 221 - 225**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:311045>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-13**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

RIJEČI SU DJELA: ČINOVI U GOVORNIM ČINOVIMA

John Langshaw Austin
KAKO DJELOVATI RIJEČIMA

*S engleskoga prevela Andrea Milanko
Zagreb, Disput, 2014.*

John Langshaw Austin jedan je od najutjecajnijih filozofa jezika 20. stoljeća. Njegov temeljni doprinos na tom području mogao bi se pojednostavljeno opisati kao nastojanje da jezik svakodnevice postane polazište filozofskih pitanja. Iako je on u svojim jezičnofilozofskim razmatranjima načeo brojne probleme koji se javljaju u komunikaciji, a koje je iz strukturalističke i tadašnje poststrukturalističke perspektive bilo nemoguće opisati, ostao je najpoznatiji po svojoj teoriji performativa, uspostavljenoj u nizu predavanja koje je održao na Oxfordu i Harvardu, koja u svom temeljnom obliku glasi da se govorenjem vrše i neke druge radnje osim govorenja samog. Dakako, mi ovdje ne tvrdimo da prije Austina nitko nije naslućivao da *govorenje* ima neke veze s *činjenjem* – npr. Émile Benveniste, jedan od kasnijih Austinovih kritičara, često je naglašavao kako je već i prije Austina upozorio na iskaze kojima ne iskazujemo samo neku tvrdnju, već i vršimo neku radnju – no ipak je Austin taj koji u tom smislu nije oklijevao odustati od postojećega pojmovnoga fundusa ondašnjih filozofa te uvesti neke nove distinkcije i uspostaviti vlastitu terminologiju.¹ Njegov

je doprinos posebice značajan utoliko što je on negiranjem pretpostavke da su iskazi jedino tvrdnje u svoje vrijeme izravno izazvao pobornike logičkoga pozitivizma, koji je u ono vrijeme bio snažno zastupljen upravo na Oxfordu (usp. Rolf 2009: 18).

U izdanju *Disputa*, a u sklopu biblioteke *Thesaurus* 2014. je godine na hrvatskome govornom području svjetlo dana konačno ugledao prijevod knjige koja se već desetljećima smatra jednim od najutjecajnijih djela na području poststrukturalističke filološke misli – riječ je naime upravo o gore spomenutom zbiru predavanja Johna Langshawa Austina, koja su na temelju njegovih izvornih bilježaka kao strukturiranu i nekim svojim bilješkama dopunjenu knjigu 1962. godine objavili J. O. Urmos i M. Sbisà pod naslovom *How to Do Things with Words*. Knjiga se sastoji od dvanaest predavanja, a u svome je drugom izdanju (koje je i prevedeno na hrvatski jezik) dopunjena sa stotinjak sitnijih bilježaka iz sekundarnih izvora, i to samo na onim mjestima na kojima, kako kažu autori dodatka, „Austinove bilješke nisu bile dotjerane” (Austin 2014: 117).

U svome prvom predavanju, koje je ujedno i prvo poglavlje ove knjige, Austin

¹ U svojim se filozofskojazičnim razmatranjima Austin možda najneposrednije nadovezao na Wittgensteina, koji je nakon svojih početnih razmatranja i sam počeo postavljati pitanja o odnosu jezika i stvarosti, pri čemu je u obzir uzimao ne samo lingvi-

stičke već i kulturološke odnosno socijalne uvjete konstrukcije značenja i smisla te je tvrdio da je značenje neke riječi jednako uporabi te riječi u jeziku odnosno komunikaciji (Wittgenstein 1997: 153).

polazi od jedne vrlo jednostavne opaske, i to toliko jednostavne da joj se u lingvističkim i jezičnofilozofskim razmatranjima gotovo i nije posvećivala nikakva pozornost – naime od opaske da postoje tvrdnje koje su gramatički posve točne, ali im je sadržaj posve besmislen. Takvo zapažanje dovelo je nužno do promišljanja o tome možemo li pretpostaviti da svakom izjavom nešto tvrdimo ili pak možda i ne želimo iznijeti neku tvrdnju, već samo pokušavamo iskazati neku emociju, navesti sugovornika na određeno ponašanje ili izvršiti neki drugi utjecaj na svoju okolinu. Takve izjave Austin naziva *pseudostatements* ili nazovitvrdnjama, a one nam ovdje predstavljaju uvod u problematiku koja se nalazi izvan domašaja opisa tradicionalne gramatike i odnosi se na poseban tip iskaza, naime *performativ*.

Temeljni problem u dotadašnjim istraživanjima Austin vidi u pogrešnu pristupu iskazima općenito, i to u smislu da ih se, bili oni negramatični bili besmisleni ili pak imali sasvim neku drugu, na prvi pogled ne lako prepoznatljivu intenciju, uvijek tretiralo kao „neposredne činjenične tvrdnje” (ibid., 2), a performativi nisu iskazi kojima bi se prenosile kakve činjenice, već se njima zapravo vrši neka radnja. Ovdje valja istaknuti činjenicu da se Austinova teorija performativa nije pojavila u nekom zrakopraznom prostoru, već je ona zapravo sastavni dio opće teorije govornih činova i, još šire, sastavni dio filoloških i filozofskih pristupa u kojima se jezik smatra alatom za vršenje radnji, i to ne samo onih koje uključuju govorne radnje, već i onih radnji koje općenito možemo opisati kao kakvo djelovanje na sugovornika. Prema tome teorija je performativa sastavni dio opće teorije o djelovanju putem jezika. Au-

stin stoga iskaze koje određuje kao performative suprotstavlja tzv. konstativima, naime *pravim* tvrdnjama, koje podliježu kriteriju istinitosti. Prema njegovim razmatranjima performative možemo prepoznati kao iskaze koji „baš ništa ne ‘opisuju’, ni o čemu ne ‘izvještavaju’, nisu ‘istiniti ili neistiniti’” (ibid., 3), a nisu ni besmisleni te se njima neka radnja ne *opisuje*, već se *vrši* (ili se vrši barem nekim svojim dijelom). Nadalje autor tvrdi da je za potpuno vršenje neke takve radnje osim verbalnoga dijela, dakle govornoga čina performativa, obično potrebno još nešto te tu svoju tvrdnju potkrepljuje primjerima nekoliko govornih činova, od kojih ovdje izdvajamo dva: *Uzimam!* pri radnji (obredu) vjenčanja te *Kladim se!* pri radnji kladenja. Temeljne karakteristike koje pri razmatranju ovih dvaju govornih činova trebamo uočiti su te da su oni konstitutivni dijelovi određene radnje, otporni su na uvjete istinitosti, a podliježu kriteriju uspješnosti (čin može biti *posrećen* i *neposrećen*), što znači da okolnosti u kojima se kakav performativ izvodi trebaju biti *prikladne*. Toj prikladnosti okolnosti, pa i osoba koje sudjeluju u vršenju neke radnje u okviru koje se performativ pojavljuje, Austin je posvetio dobar dio svoga drugog, trećeg i četvrtog predavanja. Pritom je koncepciju performativa detaljnije razradio na primjerima činova vjenčanja, krštenja/imenovanja i kladenja te performativnim govornim činovima (*uzimam*, *krstim/imenujem*, *kladim se*) kao njihovim konstitutivnim dijelovima. Razmatrajući te primjere uspostavio je određena pravila² koja se moraju poštovati

² Pravila koja je Austin uspostavio slijede određenu hijerarhiju: naime da bi oba B-pravila bila uspješno provedena, nužno je postojanje određene konvencije, dakle (ritualizirane) procedure, regulira-

da bi neki performativ bio uspješan, a koja se odnose na status osoba uključenih u određeni čin, njihovo ponašanje (i verbalno i neverbalno) za vrijeme izvođenja čina kao i ponašanje koje bi iz provedbe toga čina trebalo uslijediti. Ako se koje od pravila prekrši, mogu se dobiti različiti stupnjevi *neposrećena* performativa, pri čemu u najgorem slučaju dobivamo *promašaje* (primjerice ako čin vjenčanja vrši osoba koja nema institucionalno pravo na vršenje takva čina, pa unatoč tome što izgovara točno propisan performativ – *Proglašavam vas vjenčanima* – čin vjenčanja nije valjan).

U četvrtom predavanju Austin i dalje pokušava detaljno razraditi uvjete posrećenosti/neposrećenosti performativa. Osim toga pokušava još jednom u suodnos dovesti iskaze koje opisuje kao konstative i one koje opisuje kao performative te dodatno razrađuje svoju prvotnu misao prema kojoj su performativi neosjetljivi na uvjete istinitosti. U tim svojim promišljanjima dolazi do zaključka da ako neki uvjeti moraju biti ispunjeni kako bi performativ bio posrećen, to samo znači da „neke tvrdnje ipak moraju biti istinite” (ibid., 33), čime zapravo relativizira svoju

ne A-pravilima. Možda bi se na prvi pogled moglo učiniti nesustavnim i u sebi kontradiktornim Austinovo razmatranje prema kojemu on B-pravila određuje kao nužna, a potom u nastavku svojih razmatranja relativizira njihovu nužnost, no moramo uzeti u obzir to da Austin u svojim predavanjima zapravo od samoga početka na umu ima dva različita tipa performative jezične prakse: s jedne strane riječ je o čisto verbalnim formulama koje svoj smisao dobivaju tek u okviru neke društvene procedure (primjerice *Uzimam* u proceduri vjenčanja), a s druge je strane riječ o *implicitnim* performativima, kod kojih je ukupno djelovanje sadržano u samom verbalnom iskazu, a koje nalazimo u svakodnevnoj komunikaciji, nevezanoj uz neke institucionalizirane odnosno visokoritualizirane radnje.

ideju o čvrstom kriteriju razlikovanja konstativa i performativa.

U nastavku se istoga predavanja autor detaljnije pozabavio pitanjima neuspješnih performativa i njihovim uzrocima odnosno uvjetima koji nisu bili ispunjeni, pri čemu pomoću aparata formalne logike pokušava objasniti funkcije pojedinih dijelova iskaza, primjerice negacije i kvantifikatora. Razmišljajući o sastavnicama pojedinoga govornog čina definira i pojmove *implikatura* i *presupozicija* – pojmove koji su od velike važnosti u daljnjim istraživanjima teorije govornih činova kao i u pragmalingvističkim istraživanjima općenito, a nezaobilazni su i pri svakom pokušaju uspostavljanja granica između semantike i pragmalingvistike.

Kako iz navedenoga vidimo, u prva se četiri predavanja iskristaliziralo da početna Austinova pretpostavka o razgraničenju konstativa i performativa na temelju kriterija istinitosti nije uvijek održiva, već da postoje konstativi čija je istinitost ovisna o ispunjenosti pojedinih pravila za performativ kao i da je posrećenost nekih performativa ovisna o konstativnoj istinitosti. Drugim riječima, možemo govoriti o tome da se performativi i konstativi ipak unekoliko približavaju na dubinskoj logičkoj razini, a Austin je osim toga došao do zaključka da su performativi potekli od konstativnih iskaza (naime tvrdi da je primjerice performativni iskaz *Obećavam da ću doći* proistekao iz iskaza *Doći ću*). Austin je dakle zbog takve nemogućnosti definitivna i jasna razgraničenja performativa i konstativa u svojim sljedećim trima predavanjima pokušavao iznaći kriterij isključivo jezične prirode prema kojemu bi razlikovanje tih dvaju tipova iskaza bilo moguće, pa makar se radilo o

nekom elementu vidljivom samo na gramatičkoj ili leksičkoj razini. Iako mu taj pothvat nije uspio, možemo reći da se ideji takva gramatičkog kriterija Austin najviše približio u svojoj prvotnoj definiciji *eksplicitnih performativa*, koje možemo prepoznati prema glagolu u 1. licu jednine indikativa aktivnog te kojima ne vršimo samo određene verbalne aktivnosti, već i (druge) radnje. Sve u svemu, kako vidimo, Austin u svojim razmatranjima ne prestano nastoji povezati gramatiku s jezikom u uporabi odnosno s komunikacijom, što se možda najbolje vidi iz njegove rečenice koju je, gotovo nemoćan pred vlastitom željom da uspostavi čvrste razlikovne i klasifikacijske kriterije pojedinih iskaza te nemogućnošću njezine realizacije, izrekao u svome predzadnjem predavanju: „Čim shvatimo da ono što nam je proučavati nije rečenica, nego izricanje iskaza u govornoj situaciji, jedva da više i ostaje mogućnost da se ne uvidi da je tvrđenje izvođenje nekog čina” (ibid., 99).

Kako je autor i sam zaključio, nije jednostavno uspostaviti strogu razlikovnost, bilo jezično-gramatički bilo komunikacijski uvjetovanu, između dvaju tipova iskaza, no jednako tako nije jednostavno ni odustati od jednom uspostavljenih kriterija. No Austin je i u tome specifičan jer je u nastavku svojih predavanja donekle odustao od isprva uspostavljene dihotomije u razlikovanju performativa i konstativa te ju je pretvorio u trihotomiju u smislu razlikovanja lokucije, ilokucije i perlokucije.³ Lokuciju pritom Austin sma-

tra samim činom *kazivanja*, ilokuciju opisuje kao snagu iskazanog odnosno *izvedbu nekog čina u kazivanju nečeg* (npr. nekim iskazom postavljamo *pitanje, naredujemo* i sl.), a perlokucijom naziva efekt koji iskaz ima na sugovornika (ibid. 70–74). Kako je on bio vrlo temeljit u svojim razmišljanjima⁴ i uvijek je nastojao u obzir uzeti sve okolnosti u kojima se neki iskaz pojavljuje, tako je u svojem osmom, devetom i desetom predavanju nastavio detaljno uspoređivati dijelove upravo uspostavljene trihotomije, pri čemu se posebice posvetio suodnosu i razlikovanju ilokucijskoga i perlokucijskoga čina.

Osim što se Austin u svojim predavanjima detaljno bavi iskazima i stavovima pošilatelja prema onome što tvrdi, u obzir uzima i recipijenta odnosno njegovo tumačenje poruke. Tako tvrdi da za uspješno izvođenje bilo kojega govornog čina (dakle ne samo performativa) moramo „zajamčiti razumijevanje” (ibid., 99).

U predzadnjem predavanju Austin se, očito nezadovoljan postojanošću svoje prvotne tvrdnje da su konstativi osjetljivi na uvjete istinitosti, a performativi na uvjete koji dovode do njihove uspjelosti,

nakon prvog objavljivanja njegovih predavanja, a odjeci teorije performativa nadišle granice jezičnih istraživanja, pa se pojavljuju i u filozofiji i književnosti te politologiji, a neki od najvažnijih znanstvenika koji su se u svojim promišljanjima nadovezali na Austinovu teoriju svakako su Benveniste, Searle, Katz, Cavell, Felman i Butler. Osim toga Austinova je teorija dovela i do slavne polemike između Derride i Searlea.

⁴ Tako je primjerice Searle (2001: 225) pišući o Austinu naglašavao njegovu temeljitost i preciznost, rekavši da nije podnosio nedosljednost i nedorečenost ni u vlastitim mislima ni u svojim kolegama ni u svojim studenata te da je najgori sud koji je on mogao donijeti o nekom tekstu koji bi čitao bio: *It's just loose*.

³ Ono što je pritom posebno zanimljivo jest činjenica da iako je on sam zapravo odustao od navedene dihotomije, diskusije o performativima, pokušaji definiranja i uspostavljanja kriterija kao i kritike Austinovih promišljanja nastavile su se desetljećima

ponovno posvećuje više u filozofskome negoli jezičnom smislu pojmu istinitosti te propituje određene (konstativne) tvrdnje s obzirom na to može li se uopće za njih reći da su istinite ili neistinite. Pritom ni u jednom trenutku iz vida ne ispušta kontekst odnosno situaciju u kojoj se pojedina tvrdnja može pojaviti, pa dolazi do zaključka da nisu svi konstativi podložni klasificiranju prema istinitosti, već se za neke može tvrditi da u nekom kontekstu zadovoljavaju komunikacijske potrebe, dok im je u nekom drugom kontekstu potrebna dodatna specifikacija. Na temelju takvih rezultata svojih razmišljanja ponovno se nakratko posvetio distinkciji konstativa i performativa te je zaključio da u performativa „apstrahiramo dimenziju odgovaranja činjenicama” (dakle istinitost), a u konstativa „apstrahiramo ilokucijske aspekte govornoga čina” (ibid., 103).

Zadnje svoje predavanje Austin, indikativno, započinje riječima „Štošta smo ostavili neriješenim”, no ne odustaje od daljnjih pokušaja utvrđivanja klasifikacija govornih činova, s tim da se sada koncentrirao na ilokucijsku snagu, prema kojoj je govorne činove svrstao u pet razreda te se do kraja svoga zadnjeg predavanja bavi opisom svakoga od njih.

Kako smo mogli uočiti, Austinovo najpoznatije i najcitiranije djelo *Kako djelovati, riječima*, zapravo uopće ne sačinjava koherentan tekst, već se ono sastoji od ideja, njihovih revizija, ponavljanja i preusmjeravanja te reflektira autorovu borbu da putem distinkcija i klasifikacija određenih elemenata komunikacije – govornih činova – izučavanju jezika u uporabi odnosno komunikacije, a ne samo gramatike, osigura znanstveni legitimitet. Iz

današnje perspektive možemo reći da je u tome itekako uspio jer se o njegovim idejama i pitanjima koje je ostavio otvoreni-ma još uvijek diskutira iz brojnih i različitih znanstvenih perspektiva. Tako je primjerice zahvaljujući njegovoj podjeli govornoga čina na lokucijski, ilokucijski i perlokucijski dio nastala cijela jedna disciplina koja se naziva *ilokucijska logika*, čije uspostavljanje imamo zahvaliti Austinovu nastavljaju Searleu, a koju možemo odrediti kao suvremenu verziju teorije govornih činova. Prijevod Austinova najutjecajnijega djela i na hrvatski jezik sasvim će sigurno pridonijeti nastavku prakse daljnjega razvoja i primjene Austinovih ideja, a možda se možemo nadati da će uslijediti i hrvatski prijevodi najznačajnijih djela Austinovih nastavljača (i kritičara), pri čemu u prvome redu mislimo na Johna Rogersa Searlea.

Literatura

- Austin, John Langshaw (2014) *Kako djelovati riječima*, prev. Andrea Milanko, Zagreb: Disput.
- Rolf, Eckard (2009) *Der andere Austin. Zur Rekonstruktion/Dekonstruktion performativer Äußerungen – von Searle über Derrida zu Cavell und darüber hinaus*, Bielefeld: Transcript.
- Searle, John Rogers (2001) „J. L. Austin (1911–1960)” u: Martinich, A. P i Sosa D. *A Companion to Analytic Philosophy*, Massachusetts/Oxford: Blackwell Publishers.
- Wittgenstein, Ludwig (³1997) „Philosophische Untersuchungen”, Oxford: Blackwell Publishers.